

Yard.Doç.Dr. Gürsoy SOLMAZ*

DOĞU ANADOLU'DA ORTA ÇAĞ KALESİ MİCİNGERD

Kale, eski Osmanlı-Rus hududu üzerinde aynı isimli köyde bulunmaktadır. Erzurum'un doğusunda yüksek, inişli, yokuşlu, dereler, dağlar arasında tarihi bir köydeki bu kale pek meşhur olup, "Aşağı Pasın" diye bilinen coğrafyada yekpare bir kaya kütleli üzerine kurulmuştur. Köy yerleşim birimi olarak günümüzde Kars'ın Sarıkamış ilçesine bağlıdır.

Aşağı Pasın, Batıda Çoban Köprüsü ile başlar. Eskiden bütün Aşağı Pasın'ın merkezi, 1877 Osmanlı-Rus Harbinden sonra kurulan aynı addaki köye göre "Aşağı Micingerd" diye de tanınan Micingerd Kalesi idi.

Osmanlı döneminde de 1877 yılına değin bütün Aşağı Pasın veya "Pasın-ı Süflâ'nın sancak merkezi, Micingerd Kalesi idi.

Ortaçağda ve Osmanlılar idaresinde Aşağı Pasın'ın merkezi yine Micingerd Kalesi idi.

Horasan'dan sonra Aras vadisinden sola ayrılan bir kol Masucuk, İslamsor (Taşlıgüney), Saad'dan geçip Micingerd'e açılır. Bu tabii geçit Sıpkaç (Surp-Haç/Suphan 2900 m) Dağı kıyısından bir vadi ile Millidüz/Meyillidüz'ü aşip tabii olarak kuzey batı'ya doğru bir koldan Zivin; öteki doğu ve kuzey doğu'ya olan kollarla da Koroğlu ve Bardız Kale'lerine açılır. Bu tanımla Aras Boyu'ndan gelen vadiler Micingerd'te düğümlenip, buradan da tabii olarak diğer önemli kalelere açılırlar. Bu konumu ile Micingerd, haklı bir öneme sahip olmuştur. Asıl şöhreti de bu sebeptedir.

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

“Micingerd Kalesi, bulunduğu yörenin en müstahkem ve büyük kalesidir. Mazisi çok eskiye dayanmaktadır. Hem Gürcüler hem de Bizanslılar bu kaleye çok önem vermişlerdir. Erzurum ve Kars arasında oldukça arızalı, dağlık, kayalık mıntıkayı ihtiva etmekte olan Soğanlı Dağları’nda (2900) Micingerd’in yeri bu bakımdan çok iyi seçilmiştir. İsmi menşei hakkında bilgiler azdır. Eski İran destanındaki Bijen isimli kahramandan adını almış olabileceği akla uygundur. Bu “B”, “M” değişmesinden kaynaklanmaktadır¹.

Yakut Hamevî, eserinde “Bâsin-i-Ulyâ, Bâsin-i-Süflâ”dan ve “Erzurum kasabası kürresi’nden Basin’den bahsetmiş; Kars ile Erzurum arasında “Bican” diye Aşağı Pasın’ın merkezi olarak Micingerd’i zikretmiştir.² 1202 Temmuzundaki Selçuklu-Gürcü savaşını anlatan eserlerde Kale, “Becengert” olarak da anılır.

• • •

Malazgirt Zaferi’ni müteakiben Sultan Alp Arslan, Malazgirt’te yararlığı görülen büyük İlbeğlerine Anadolu’yu yer yer paylaştırıp, buralardaki kalelerin fethi ile de her Emir’in kendi bölgesinde birer hükümet kurarak Selçuklular’a bağlı kalıp yaşamalarına müsaade etmiştir. Bu arada türkçe adı Salduk olduğundan veya sonradan çok meşhur olan torunu Salduk’tan dolayı sülâlesine “Salduk/Saltuk-oğulları” veya “Salduklular” denilen Ebû’l Kasım konumuz olan Micingerd Kalesi’ndeki kitabeye göre “Ebi’l-Kasım” ünvanlı Türkmen emîrine de Kars, Pasinler, Erzurum, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Tercan bölgeleri verilmiştir.

Böylece Ebû’l-Kasım/Ebîl-Kasım Beğ (1071-1104/1105) adı geçen yerleri, hükümeti altına almıştır³.

¹ Enver Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Kadar Erzurum, Ankara 1992, s.7.

² Yakut Hamevî, Mu’cem’ül-Büldân, Beyrut 1957, s.322

³ M. Halil Yınanç, “Erzurum” mad. İ. Ans. IV, 349.

Bu sülâleden üçüncü emir olan “Melik” ünvanlı İzzeddin Salduk (1145-1174)’tan itibaren, çeşitli tarihi kaynaklardan bunların Kars’ta, Micingerd’te ve Bardız’da kale tâmir ettirdiklerini kitabelerden öğrenmekteyiz.

Saltuklular’ın önemli şehirleri arasında Karaarz, Tercan, Bayburt, İspir, Oltu, Micingerd, Zivin, Avnik ve Kars yanında. Bir mukayese ile vaktiyle Saltuklular’ın, Gürcüler’e karşı savunma noktası olan, Sarıkamış-Horasan arasında muhteşem bir kaleye sahip olan Micingerd, Zivin ve Avnik de sayılabilir. Bu mukayese ile vaktiyle Saltuklular’ın, Gürcüler’e karşı savunma noktası olan, Sarıkamış-Horasan arasında muhteşem bir konuma sahip olan Micingerd’in önemini de açıklayabiliriz. Böylece bu anlamda diyebiliriz ki: Micingerd Kalesi, Revan ve Kars’tan gelecek İran tehlikesine karşı, Soğanlı Dağları’nda kalkan vazifesi görmüştür.⁴

Saltuklular, ele geçirdikleri bölgelerde Bizanslılardan intikal eden kaleleri de tâhkim etmişlerdir. Micingerd’den başka Erzurum, Oltu, Bayburt, İspir, Tercan, Tortum, Avnik ve Zivin kaleleri de zamanında Gürcü istilâlarına karşı birer savunma merkezleri idiler.

Yukarıda sayılan kalelerden özellikle Micingerd, Zivin Kale’leri ile bunlara çok yakın Koroğlu, Bardız Kale’leri de tarihlerden anlaşıldığı kadarıyla birer sınır kalesi durumunda idiler. Bu yüzdendir ki bu civardaki kaleler hâkimleri tarafından devamlı tamir ve tevsi görmüşlerdir.

Micingerd Kalesi’nin kitabesi, Saltuklulardan kalan iki önemli kitabeden birisidir. Buraya yakın öteki kalelerden günümüze kadar gelen önemli nitelikte mevcut bir kitabe yoktur. Bu da Micingerd Kalesi’nin ayrı bir özelliği olsa gerek.

Micingerd Kale kitabesi, kalenin hemen yanındaki Aşağı Micingerd (İnkaya) köyünde bir evin temelinde bulunmuştur. Bu

⁴ Enver Konukçu, Cumhuriyete Kadar Erzurum, s. 19, 21, 27, 28.

kitabenin okunabilen kısımlarını gerek M. F. Kırzioğlu ve gerekse İ. H. Konyalı eserlerinde neşretmişlerdir.

Malum kitabe, Kale'nin yukarı burcunun üstündeymiş. Kale bir taş ocağı haline getirildikten sonra köyde, Eyüb isminde birinin evinde yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. İki parça taş üzerine ve arapça olarak yazılan kitabenin bir parçası evin temelinin bir yerine, diğeri de ayrı bir yere konulmuş olup bunlardan birisinin yazıları, kısmen toprağa gömülmüştür. İkinci parça, sonradan müdahale üzerine yerinden sökülerek köy camii'nin önüne konulmuşken, köylülerin ifadesine göre sonradan Erzurum Müzesi'ne intikal ettirilmiştir. Kitabenin bu ikinci parçası daha muhim. olup ancak bu ikinci parçanın ilk satırlarının son kelimelerini ihtiva eden kısımları kırılmıştır. Kırılan kısımlarda lâkaplar ve ünvanlar sıralı olduğu için, fazla bir kayıp sayılmaz.

Sözü edilen kitabenin okunuşu şöyledir:

1. El-havarici ve'l-mütemerridin kâ(tilu'l-kefereti ve'l-müşrikîn)
2. Ale'l-Mazlumîn (Fahru'l-guzât zahîdû'd-din..)
3. El-mâlikü mülki ir-Rûm ve'l-Ermen ve Diyârbekr ve Rebî'atü Şehsüvâr-i (İran...)
4. El-Hâc ve'l-Haremeyn Ebu Mansûr Argîn Basat (yahut Şah bin Muhammed)
5. ibn-i Salduk b. Ali b. Ebi El-Kâsim azze nasruhu (fi şehr rebiü'l-Evvel (sene selâsin ve) sitemie hicriye (630).

Kitabe ve tercümesinde muterize içine alınan kısımlar mukayese ile tamamlanan ve beslenen yerlerdir.

Kitabe dilimize şöyle çevrilir:

“Harici ve inadcı ve âsilerin kökünü kesen kâfirler ve müşrikler ile savaşan... mazlumları koruyan, gâzilerin övüncü, dinin himayecisi Rum, Ermen, Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rebi'a ülkelerinin

kalabilmek için ayakta tutmaya gayret göstermişlerdir. Tabii olarak sonradan Erzurum'a hâkim olan muhtelif Türk emirleri, kaleyi tamir ve tevsi eylemişlerdir.

1877 Rus Harbi'nden sonra elimizde kaldığı için, kitabeleri daha çok tahrib olmadan kalabilen Micingerd Kalesi'de kitabenin bulunduğu belirtilen yukarı burcu, 1983 Ekim'indeki depremde yukarıdan iki metre kadar yıkılmıştır.

Kalenin köye bakan eteklerinde bir takım kayaların içi oyulmuş ve kemerli bölmelere ayrılmıştır. Birer mesken hizmetini gören bu mağaralardan bir tanesi de kale içindedir.

Ayrıca köylülerin “Alitaşı” dedikleri ⁷ içi oyuk ve samanlık olarak kullanılan köy içerisindeki bir oyma kayanın-ki içi oda gibidir. Sağ alt köşesinde, Gayri İslamî yazı ile kazılmış bir kitabe daha vardır.

Micingerd Kalesi'ndeki 56x118 cm eb'adındaki boz bir kevek taşına bozuk bir arapça ile yazılmış beş satırlık kitâbede “Saltık bin Ali bin Ebil Kasım” diye anılan Saltık'ın, Kars'tan Erzurum'a kadar büyük kasabaları, sur ve kalelerle çevirdiği, Gürcüler'e karşı payitaht emareti olan Erzurum'u muhafaza etmekte, son derece gayret gösterdiği anlaşılmaktadır.

Saltık, Erzurum'da öldükten sonra (1189) yerine oğlu Kızıl Arslan Mehmed geçmiştir.

1202 yılı yazında Anadolu Selçuklu Sultanı Rûkn-ed Din Süleyman (1196-1203), Salduklular hükümetine son vererek, Selçuklu idaresine bağlamak istiyordu. Bunu fırsat bilen Gürcüler, hareketlenerek Kıpçaklar ile de ittifak etmişler ve kuvvetli bir duruma

⁷ Köylülerin deyimiyle güya “Micingerd'e kadar kâfirleri kovalayan Hazreti Ali, bu içi oyuk kaya içerisine sağınan kâfirler dışarı çıkıp eman dilemeyince, kılıcını bu kayaya vurmuş, kılıç darbesiyle kesilen kayanın içindeki kâfirler teslim olmuş. “Köylüler Hazreti Ali'nin kılıcının izi olarak kayanın çatlamış kısmını gösterirler.

sahibi... Ebû Kasım oğlu Salduk oğlu, Muhammed oğlu Ebû Mansur Argın Basat (Şah?) yardımını aziz olsun, tarafından hicretin 630(1233) yılı rebi'ül ahirinde yaptırılmıştır".

Buna göre kitabe, Ocak 1230 yılında kale surlarına yerleştirilmiş olmalıdır.

Bu kitabeden, Micingerd'in 1202 de Erzurum Selçuklulara geçtikten sonra, Selçukluların bir kolunun, 1515'te Yavuz çağına gelinceye kadar Çemişkezek bölgesinde Melikşâh/melkişi beğleri adıyla yaşadıkları gibi, ⁵ bir kolunun da 1207 de Kars'ın Gürcistan-Bagratlı Kırallığı tarafından zaptına kadar yaşayan Kars Emirliği batısında ve Erzurum-Selçukluları hududunda tutunarak: İzzeddin Salduk'un oğlu Muhammed oğlu Ali-Şâh'ın oğlu Ebû-Mansûr idaresinde yaşadıklarını anlıyoruz. Üçüncü satırdaki görülen ünvanlar, Artuklular'dan Kara Arslan'ın torunu Muhammed oğlu Muhmâd'a ait olsa gerektir.⁶

Kale duvarlarının köye taraf olan yüksek cephesinde, büyük bir İslâmi kitabe taşı daha vardır. Yerinin çok yüksek olması sebebiyle okunması mümkün olmamıştır. İlhanlılar dönemine ait bu kitabeden ileriki sahifelerde bahsedilecektir. Kalenin doğu tarafında da gayri - İslâmi kitabeler görülmektedir. Bunlar kaleye gayri müslim milletlerin de hâkim olduklarını, inşa ve tâmirinde hisseleri bulunduğunu gösterir. Kalenin yine aynı tarafında yAnı doğusunda kısmen harap olmuş birde kümbet bulunmaktadır. Kümbetin içinde mezar taşı kitabesi yoktur. Tezyinatı sadedir. Kale muhafızlarından bir Türk emirine ait olduğu muhtemeldir.

Kalenin uzunluğu 300 metre, genişliği 15 metredir. Micingerd Kalesi'nin eski bir Türk Kalesi olduğunu kitabeler göstermekle beraber, bu kaleyi özellikle Saltıkiler, Gürcüler'e karşı ayakta

⁵ Şeref Han, Şerefnâme, Kahire 1930, s.214-215

⁶ M. F. Kırzioğlu, Kars Tarihi, C.1 İstanbul 1953 s. 392.

gelerek, civar bölgeleri istilâya başlamışlardı. Bu arada Erzurum'a kadar uzanan bir akın yaparak Kars'ı da ele geçirmişlerdi.

Kraliçe Thamara (1184-1211) zamanındaki bu duruma son vermek için Selçuklu Rûkn-ed Din Süleyman Şâh, 1202 baharında, ordusu ile Konya'dan hareketle, tâbilerinin yardımcı askerlerini de alıp, 25 Haziran 1202 Salı günü Erzurum'a ulaşmıştır. Kendisini, Erzurum'daki son Salduklu Meliki Alâeddin Melikşâh bin Mehmed b. II. İzzeddin Salduk bin Ali bin Ebi'l Kasım karşılamış ise de bunun sadâkatine güvenilmeyerek hemen hapsedilmiştir, Bu zat Selçuklu hanedanının Erzurum'daki son hâkimiydi. ⁸ Böylece Salduklular o gün Türkiye Selçukluları'na resmen bağlanmışlardı.

Daha sonra Selçuklu Rûkn-ed Din Süleyman, Erzurum'dan hareketle Soğanlı Dağları'na doğru ilerleyerek. sebeplerini anlatacağımız bir amaçla Selçuklu ordusu, Micingerd'in batı yanında tarihi Erzurum-Kars kervan yolu üzerinde Bolostik denen⁹ kale civarında karşı karşıya gelmişlerdir.

"Micingerd Savaşı" olarak bilinen bu Selçuklu-Gürcü mücadelesini oluş, gelişme ve sonucu itibariyle şöyle aktarabiliriz.

Selçuklu Rûkn-ed Din Süleyman Şâh, Erzurum'u aldıktan sonra asıl hedefi teşkil eden Gürcistan üzerine yürümüştür. Bu seferin siyasi yönden büyük ehemmiyeti yanında bazı kaynaklar hissi bir sebepten de bahsederler. Filhakika İbni Bibi'ye göre Rükned Din Süleyman Şâh, Kılıç Arslan'ın evlâdları arasında servi boylu ve yakışıklılığı ile emsâlsizdir. Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın şehzâdeleri arasında kendisine koca bulmak isteyen Gürcistan kraliçesi Thamara, Selçuklu ülkesine bir ressam (nakkaş) gönderip şehzâdelerin resimlerini yaptırmıştır. Bunlar arasında Süleyman'ı beğenen kraliçe, Sultan'a elçi ve mektup göndererek, Kılıç Arslan'a

⁸ İbn'ül Esir, Kâmil Fi't Tarih, C.XII (Trc. Abdülkerim Özyayın- Ahmet Ağırakça) İstanbul 1987, s.146

⁹ Osman Turan, "Süleyman Şah II" mad., İA, ŞI, 225-229

“Alemin efendisi, İslâm ve Müslümanlar’ın Sultanı” hitabıyla başlayan bir mektupla, memleketin çok mâmur ve zengin olduğunu, kendisinin eski kraliçeler arasında ihtişam sahibi bulunduğunu, kendi evlâdlarından birinin Dâvûd hânedanının (dedesi kiral David) adını ihya edeceğini ve müstakil olarak bu ülkeye hâkim olacağını din ve itikad ayrılıklarına rağmen kendi tebaasının, onun padişahlığında ittifak edeceğini belirtmiştir. Bu arada mektubunda Malik Süleyman Şah’ın güzel ahlâk ve hasletlerini duyduğunu, bu sebeple bu memlekete böyle bir hükümdarın lâyük olduğunu ve kendisi ile nikâh akdedip, sultanların hasretini çeken bu ülkeye gelmesinin kendilerini müşerref ve düşmanların hasedini defetmesi için hediyeleri hâmil elçiler göndermiştir. Elçilerin mektupları ve sözleri arz etmesi üzerine Sultan Kılıç Arslan, Melik Rûkn-ed Din’i huzuruna çağırıp bu hikayeyi tebliğ etme kararını vermiş fakat Rûkn-ed Din Süleyman , kraliçenin bu teklifini dinleyince çok hiddetlemiştir. Bir kâfir kadının işvesine ve dünya hevesine kapılıp Hıristiyan olmayacağını söyleyerek; oraya ancak, Sultan’ın yardımı ve fermanı olursa kilise eve manastırları yıkıp, cami ve medrese, çan (nâkûs) yerine ezan sesleri yerleştirmek maksadıyla varacağını arz ediyor, babası da oğlunun bu yüce himmetini takdirle karşılıyordu.¹⁰

MİCİNGERD SAVAŞI (h. 598/1202)

Bugün bir efsâne gibi görünen bu teklif bir hakikattir; ve Gürcü kaynakları tarafından da teyid edilmiştir.¹¹

II. Rûkn-ed Din Süleyman-Şâh, işte bu siyasî ve hissi sebeplerle Gürcüler üzerine sefere gitmiştir.

II. Rûkn-ed Din Süleyman-Şâh, ordusu ile harekete geçtikten sonra, Gürcü Kraliçesine, elçi ile birlikte, çok sert bir mektup veya

¹⁰ İbn-i Bibi, El-Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (haz: Necati Lugal; Adnan Sadık Erzi) Ankara 1956, s. 67-70.

¹¹ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s. 255

ülmatom göndermiştir. Tarihi ehemmiyeti dolayısı ile bu mektubun başlıca kısımlarını veriyoruz. “Gök kubbesi altında bulunan sultanların en yücesi, Allah’ın gölgesi ve meleklere benzeyen Rûkn-ed Din, Gürcülerin hükümdarı sen Thamara’ya bildiririm, ki kadınların akli zayıftır. Sen Gürcülerin eline kılıç koyup Allah’ın sevdiği Müslümanlar’ı ve İslâm kavimlerini öldürmeğe emir verdin; benim ve milletime tâbiyet vergisini zorladın. Şimdi bizzat ben sana ve milletine İslâmın adaletini göstermek ve Allah’ın yalnız bizim ellerimize tevdi eylediği kılıcı bir daha kullanmamanızı öğretmek maksadıyla geliyorum. Gelişimde otağımın önünde diz çöken, Muhammed’in peygamberliğini kabul edip dinini bırakan, boşuna ümit bağladığın haçı huzurunda kıran kimselerden başkasının yaşamasına mücadele etmeyeceğim.”¹² Bu ifadeler Gürcü kaynağına göre, Selçuklu Sulatanının kudret, gurûr ve hiddeti ile dolu idi. Aynı zamanda onun düşünce ve cihan hâkimiyeti dâvasını ifâde bakımından da mühim olan ve İslâmî tâbirlerin tercümesinde küçük yanlışlar ihtiva eden bu mektup, kraliçeye takdim edilirken Türk elçisinin beyanları da aynı mahiyette ve mağrurâne idi. “Eğer kraliçe dininden dönerse Sultan onu zevceliğe kabul edecek; aksi takdirde onu câriye yapacaktır.” Bu sözler üzerine baş kumandan Zakaria’nın elçiyi tokatladığı ve “eğer elçi olmasa idin önce dilini, sonra da başını keser ve bu küstahlığın cezasını verirdim” dediği de rivayet ediliyor.¹³

Kraliçe Thamara mektubu okuduktan ve elçiyi dinledikten sonra çok üzülmüş ve durumun ağırlığını düşünerek memleketindeki bütün askerlerin toplanmasını emretmiştir. Bunlar arasında, bir kısmı Hıristiyan olan, Şâmâni Kıpçak (Kuman)ların bulunduğunu da biliyoruz. Rivayete göre kraliçe, Javahet’de bulunan Meryem Kilisesine giderek gözyaşları içinde âyinde bulunmuş ve dua etmiş;

¹² İbn-i Bibi, El-Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye ,s. 70

¹³ M. Brosset, Historire de la Georgie, I, Petersburg, 1849 s.456-460

askerlerini toplayıp harekete geçirmiştir. Kraliçe Kars civarına gelince cevabî mektubunu, Allah'ın kudretine güvenerek ve Meryem'e niyaz edip mukaddes haça ümit bağlayarak "gökleri gâzaba getiren mektubunu okudum ve bunda Allah'ın adına boşuna yemin edenleri bizzat onun tarafından yok edildiğini bilmez misin? Sen para kuvveti ile toplanan askerlerine, ben ise zenginliğime ve askerlerimin mikdarına değil kadir-i mutlak Allah'a güveniyorum. Mektubuna göre sana İsa'nın askerlerini gönderiyorum. Bunlar sana tâzim için değil gururunu kırmak için geliyor. Senin değil Allah'ın irade ve adaleti tevelli edecek ve bir daha Allah'ın adını tahkirde bulunmamayı öğreneceksin. Tam zamanında yetiştirmek maksadıyla adamlarından birini de sana gönderiyorum ki tedbirin alsın. Askerlerim de artık sana doğru hareket etmiştir."¹⁴ Böylece kraliçenin sultana daha mütevazı fakat tezelzül göstermeyen bir cevap verdiği kaydedilmiştir.

Gürcü ordusu, başkumandan Zakaria, Şalva ve İvane gibi meşhur kumandanlar idaresinde ilerleyerek, Erzurum'dan hareket eden Türk ordusu da Pasinler ve Sarıkamış istikametinde yoluna devam etmiş, Micingerd Kalesi civarına gelinmiştir. Burada , ordugah kurulmuş. Gürcüler Selçuklu ordusunu, ordugâhta istirahat halinde iken ve düşmanın yaklaşmasından habersiz olarak, pusuya düşürmüşlerdir. Bu Anı baskında neye uğradığını anlamayan Türkler, ordugâh ve çadırları, sayısız ganımetleri bırakarak, müsaid bir müdafaa mevkiine çekilmişlerdir. Fakat bu arada sultanın çetr'ini (saltanat şemsiyesi) taşıyan kimse (çetr-dar) nin atının ayağı bir deliğe sokulmuş; ve sancağın yere düştüğünü gören emirler ve askerler sultanın bir musibete uğradığını sanarak "semavî bir korkuya" çarpılmışlar ve büyük bir kargaşaya kapılmışlardı. Düşen sancak (çetr) kaldırılmış ve çavuşlar askerlerin toplanması için bağırılmışlardı. Sultan

¹⁴ M. Brosset, Histoire de la Georgie, 456-463; İbn'ül Esir, El Kâmil Fi't Tarih C. XII, s. 146-147.

da bizzat kumandanlara kendi adları ile hitap etti ise de ordu bu kargaşalıktan bir türlü kurtulamamıştı. İki tarafın öncü kuvvetleri arasında ciddi çarpışmalar başladığı halde, Selçuklu ordusunun büyük kısmı henüz kendine gelememişti. Düşmanın takib ve hücumları şiddetlenerek devam ederken, Selçuklular bir taraftan kaçıyor bir yandan da etrafları sarılarak öldürülüyor veya esir ediliyordu. Böylece Selçuklu ordusu mağlub olmu; Rûkn-ed Din Süleyman Şah muharebenin artık kaybedildiğini görerek, Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah, diğer emirleri ve askerleri ile birlikte Erzurum'a çekilmişti. Gürcüler ordugâhı işgal ederek. sayısız eşya ve levâzım, hesapsız servet, altun ve gümüş kaplar, mücevherat ve inciler, kıymetli kumaşlar, çadırlar, halılar, at, deve ve katırları elde etmişlerdir."¹⁵

1202 senesinde vukû bulmuş bu Gürcistan Seferi ve Micingerd Savaşında Süleyman-Şahın kuvvetine fazla inanması, gurûru ve ihtiyatsızlığı dolayısıyla böyle bir mağlubiyete uğramıştır ki kraliçeye ultiमतom mahiyetinde gönderdiği mektub, onun bu ruh hâletini meydana koymuştur.

Gürcülerin, 23-31 Temmuz 1202 deki Selçuklular'a karşı giriştikleri bu baskın savaşında "Saldukları'nın Micingerd Kolu'nun devam ettiğini, 1204 de Erzurum Selçuklu Meliki Tuğrulşah'a karşı Micingerd Kalesi'ni tâmir ettirmesinde O'nun, komşu Anı'ye de hâkim olan Atabekli ile işbirliği edip, Sultan ordusuyla savaşacağını anlıyoruz."¹⁶ Bu sıradaki Micingerd Salduklu Beği "Ebûmansur'un da, mülkünü kurtarma ve koruma bahasına, dindaşları aleyhine davranıp Tamara'ya tâbii olduğu" görülmektedir.¹⁷

¹⁵ İbn-i Bibi, El-Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye s. 73-75; M. Brosset, Histoire de la Georgie, I.456-463. O. Turan, "Süleyman-Şah "II", mad. İA, XI, 225-229.

¹⁶ M. F. Kırzioğlu, Kıpçaklar, Ankara 1992 s.140.

¹⁷ M. F. Kırzioğlu, a.g.e, s. 140.

Selçuklular 1243 yılında Köseadağ bozgununa uğrayınca Moğol hâkimiyetine girmişlerdir. Fakat Ala'ed-Din Keykubat zamanında (1220-1237) Gürcistan'a kadar uzayan Türkiye hududları, hukuken muhafaza edilmiş ve Erzurum'la birlikte Micingerd de Anadolu birliği dahilinde sayılmıştı. "Nitekim 1255'de Moğolistan'dan dönen Papa'nın elçisi G. de Rubruck: ("Türkiye sultanının memleketine girdik. İlk şehir Marsengen/Micingerd idi.") ifadesi ile bu hududu göstermiştir."¹⁸

Anlaşılacağı üzere Ortaçağ'da ve sonraki dönemlerde konusunu ettiğimiz diğer kaleler gibi Micingerd Kalesi de taraflar arasında daima uç noktada kalmış ve sınır vazifesini yüklenmiştir. Ayrıca ilginç olan da şudur: Erzurum-Kars arasında Ortaçağ dönemine ait hemen hemen hiçbir tarihi eser yoktur. Zamanında belki var olmuşsa bile yıkılıp, tahrip edilmişlerdir. Bahsedilen coğrafyadaki kaleler istisna... Çünkü kimin eline geçerse geçsin kalelerin varlığı daima zaruri olmuş, önce yıkılmış olsalar dahi sonradan tamir edilmişlerdir. Yöredeki kalelerin çokluğu ve günümüze kadar gelişlerinde baş sebep, arzedilen durum olmalıdır. Zaten yöre halkının da dediği gibi bu kalelerdeki en büyük tahribat, 1877 Rus işgali sırasında olmuştur.

İhanlı Gazan Mahmud Han'ın (1295-1304) Müslüman olarak tahta geçmesinden itibaren Kars ve Erzurum bölgelerinde büyük ölçüde imâr hareketlerine başladığı görülür. "O'nun zamanında 1336 da yıkıma uğradığı anlaşılan Abnük / Avnik Kalesi'nden sonra, Pasinlerin merkezi olan Micingerd Kalesi de İlhanlı Gazan Han'ın ilk yılında onarılıp şenlendirilmiştir."¹⁹

Daha önce Salduklular tarafından tamir edildiğinden bahsettiğimiz Micingerd Kalesi'nin güney ucunda, bütün bir kayalık

¹⁸ Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İst. 1973, s. 28.

¹⁹ M. Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, C.I, 446.

üzerinde yükselen (1983 Ekimindeki depremde 2 metre kadarı yıkılmıştır) bölümünde, yerden 6 metre kadar yüksekte dört satırlık ve ayrıca yanlarında da dikine tarih yazılı bir tamir kitâbesi varmış. 1953 yılında "Kars Tarihi" eserini yazan hocam M. Fahrettin Kırzioğlu, bu kitabe ile ilgili olarak şöyle diyor: Bu kitabeden okuyabildiğimiz yerlerden H 695 (1296) tarihinde Gazan Han'ın (5 Ekim 1295'te) tahta geçişinin ilk yılı dolmadan bu tamirin yapıldığı anlaşılıyor. Duvarın bu yüzündeki köşelere vaktiyle ayna gömülü olduğunu sandığımız (ayna gömülü olduğunu görenler var. Yakın bir zamana kadar duruyorken çocuklar taş atarak kırmışlar. Bu aynalardan çok uzak yerler görünebiliyormuş.) Çini/kâşi çerçeve ile ayrıca Timur-Bek'in tamgasını andıran çiniden üç yarım küre bulunmaktadır."²⁰

Gazan'dan sonra İlhanlı tahtına geçen Olcaytu (1304-1316) çağında 1308'de Konya'da Anadolu Selçuklu hükümeti sona erince Pasinler ve bu arada Micingerd bölgesinin de bağlı bulunduğu Erzurum, çok büyük vilâyet halinde vâlilerle idare edilen 'Rum' (Anadolu) da ayrı bir emirlik merkezi olmuştur.

Olcaytu'dan sonra 12 yaşında iken tahta geçen Ebû-Sa'id Bahadır Han (1316-1335), Pasinlerin merkezi "Avnik şehrinde darphâne" kurdurmuştu. Fakat 1336'daki iç kavgalar esnasında bu darphane bozulduğundan, yerine Anı'da yenisi kurularak işletilmeye başlanmış ve Pasinler'in merkezinin de 1296'da yeniden imâr edilip; Anı, Sürmelü şehirlerinden gelip Erzurum'a giden kervancılarının uğramasıyla gelişen Micingerd'e nakledildiği 1349-1350 yıllarına ait İlhanlı bütçesini gösteren kayıtlarda Abnük/Avnik yerine Micingerd'ten bahsedilmiş olmasından anlaşılmaktadır.²¹

Böylece İlhanlılar döneminde Bingöller ve Deveboynu Dağları'ndan başlayıp suları Aras'ta toplanan yerlerden doğuda Kars-

²⁰ M.F. Kırzioğlu Kars Tarihi c.1, s. 447.

²¹ A. Zeki Velidi Togan, 1349-1350 İlhanlı maliyesini gösteren "Risâle-i Felekiyye" yazmasından naklen, Türk Hukuk ve İktisât Tarihi Mecmuası, I,33.

Aladağ'ı (3135 m) eteğinde Aras'ın geçtiği pek dar ve uzunca bir boğazdan ibaret "Kağızman Demirkapısı'na kadar uzayan Pasin bölgesi bir "sancak" halinde, merkez olan Avnik Kalesi'ne bağlanmıştır. 1339 dan sonraları iç kavgaları esnasında bu kale tahrib olunca Aşağı Pasin'in başkalesi Micingerd, Pasin bölgesinin merkezi olmuştur. Fakat Çobanoğulları Anadolu'ya da hâkim olup, İlhanlılar'a tahakküm edince, vâlileri Ertanaoğulları'nın gelirini artırmak için olacak ki, 1349-1350 yılı hesaplarında Micingerd'in merkezi olduğu Pasinler, buradan ayrılarak Anadolu'nun en büyük bölümünü teşkil eden vilayete bağlanmıştır.²² Yani İlhanlılar, Orta memleketler (Vastaniye)'i içinde Micingerd'i de saymaktadırlar.²³

Kayseri-Sivas hâkimi Kadı Burhan ed-Din'e elçiler göndererek yanına almak isteyen Timur'a, 1394 Ağustos'unda, bu ittifak önerisinin reddedildiği haberini getirince, zaten Karakoyunlu hükümdarı Bayram Hoca'nın oğlu Kara Mehmet'le arası açık olan Timur, onun elinde bulunan Erzurum-Van-Ahlat-Muş gibi Doğu Anadolu'nun kuvvetli kalelerinden olan Erçiş ve Micingerd'i savaarak zaptetmiş ve Sivas'a doğru harekete geçmişti.²⁴ Gerek Kâtip Çelebi ve gerek Evliya Çelebi'nin Seyhatnamelerinde Micingerd Kalesi, yalçın bir kaya üzerinde ve çok sağlam bir kale olarak anılmaktadır.

Bugün Micingerd Kalesi'nin etrafı hep seramik kırıklarıyla doludur. İrili ufaklı bu parçalar, bazen açık mavi, kahverengi boyalı olup, çoğunlukla da desenlidir. Yakınındaki kocaman kaplumbağa heykeli ise ayrıca ilgi uyandırır.

Kalenin arka (doğu) tarafındaki kümbet, hayli tahrib edilmiştir. Ayakta kalan kısmı, Erzurum'daki Melik Saltuk Kümbeti'nin yakın

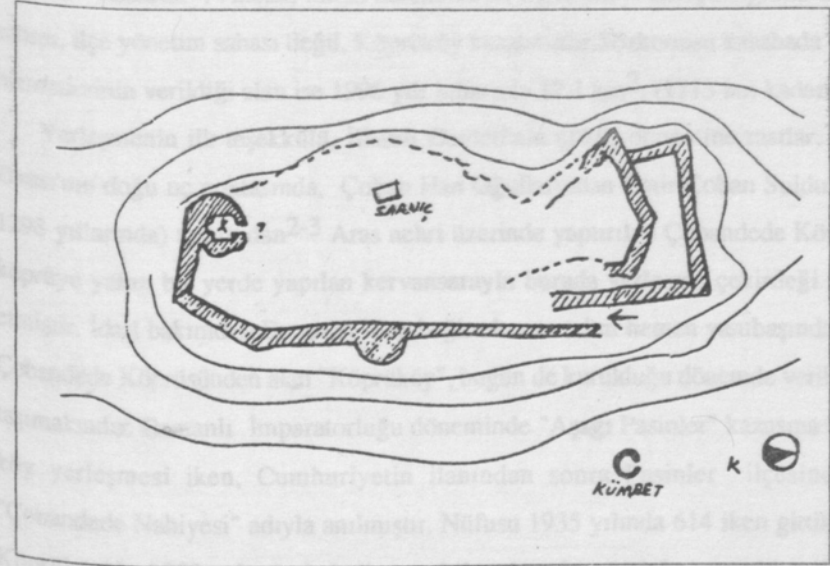
²² M.F. Kırzioğlu, Kars Tarihi, C.1, s. 453.

²³ Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, C.1 Ankara 1988. s.74

²⁴ Aziz Erdeşirî Esterâbadi, Bezm-u Rezm, (Çev: Mürsel Öztürk) Ankara 1990 s. 417,424.

bir benzeridir. Bu anlamda kümbetin kale emirlerinden birisine ait olduğu düşünülebilir.

Bugünkü haliyle kümbet, gerek buraları gezip gören A. Şerif Beygu, gerek M.F. Kırzioğlu'nun resimlerini neşrettikleri halinden pek farklı durumdadır.²⁵ Gerek Micingerd Kalesi ve gerekse bu kümbet, buraları taş ocağı gibi kullananlar tarafından olduğu gibi, define arayıcıları tarafından da tahrip edilmişlerdir. Micingerd Kalesi, bugün eski Erzurum-Kars karayolu üzerinde yalnızlığına ve terk edilmişliğine, zaman zaman bedeninden aşağıya düşen taşlarla sitem ediyor. Tesellisi 1710 sayılı kanun gereğince korunması gerektiği...²⁶ Sevinci ise, hâlâ Türk mührünün Doğu'daki en görkemli izlerini taşıyor olabilmese...

Micingerd Kalesi

²⁵ Bkz. A. Şerif Beygüm, Kitabeleriyle Erzurum s.38; M.F. Kırzioğlu Kars Tarihi C.1 s.392

²⁶ Gerek Micingerd gerekse Zivin Kaleleri 1710 sayılı yasa gereğince korunması gerekli eski anıtlar listesindedirler. İstanbul'da toplanan Kültür Bakanlığı, Gayrimenkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığının 290- 10.3.1978 tarih ve A-1003 Sayılı kararlarıyla 1710 sayılı yasa gereğince korunması gerekli eski anıtların listesinde yer almışlardır.